

УДК 027.4:021.2:001.895"19"

Періодизація розвитку інновацій просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек у ХХ столітті

Полякова-Лагода Марія Василівна,
аспірантка кафедри загальної педагогіки та андрагогіки,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка
Polyakova-Lahoda Maria,
graduate student of the Department
of General Pedagogy and Andragogy, Poltava V. G. Korolenko
National Pedagogical University
E-mail: marialagoda12@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4273-8145>

Анотація. У дослідженні здійснено історико-хронологічний аналіз за обґрунтованими критеріями вияву динамічних змін в інноваційній просвітницькій і виховній діяльності публічних бібліотек України у ХХ столітті. Обґрунтовано п'ять послідовних етапів розвитку інновацій просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек: I – визвольно-відроджувальний (1900–1920); II – українізаційно-централізаційний (1920–ті рр.); III – адміністративно-руйнаційний (1930–1945); IV – планово-ідеологічний (1945–1990); V – стагнаційно-трансформаційний (1990–2000).

Ключові слова: публічні бібліотеки, розвиток, інновації, виховання, просвітництво.

Periodization of the innovations' development in the education and educational activities of public libraries in the XXth century

Abstract. This study carried out a historical-chronological analysis based on well-founded criteria for the manifestation of dynamic changes in the innovative education and educational activities of public libraries of Ukraine in the XXth century. Five consecutive stages of the development of innovations in the education and educational activities of public libraries are substantiated: I – liberating and revitalizing (1900–1920); II – Ukrainization-centralization (1920s); III – administrative and destructive (1930–1945); IV – planning and ideological (1945–1990); V – stagnation-transformation (1990–2000).

Key words: public libraries, development, innovations, education, educational activities.

Постановка проблеми. Важливим напрямом історико-педагогічних досліджень виступає обґрунтування періодизації розвитку педагогічних явищ і процесів. Відстеження новаторського досвіду просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек України на різних етапах їхнього розвитку уможливорюється за поетапним дослідженням історико-педагогічних аспектів, детальним розглядом особливостей функціонування бібліотечної галузі з точки зору сучасного її стану. Поетапний історико-педагогічний аналіз дасть змогу виявити чинники та суперечності становлення і розвитку просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек, пошуку інноваційних напрямів її подальшого розвитку.

Актуальність дослідження. Бібліотечна справа, зокрема публічні бібліотеки, об'єктивно відбивають соціально-економічні зміни у ході певних історичних періодів розвитку суспільства. Із цих міркувань, корисним є аналіз існуючих у педагогічній і бібліотекознавчій літературі періодизації становлення та розвитку інновацій виховної та просвітницької діяльності публічних бібліотек в Україні. Це є важливим для розуміння особливостей цього розвитку у ХХ столітті.

Будучи однією з провідних наукових проблем гуманітарної сфери, періодизація освітніх процесів відбиває загальний стан суспільства і культури, а теорія та історія педагогіки ХХ століття, за висловом О. Сухомлинської, є зліпком з розвитку держави [18, с. 47].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У монографії Н. Гупан [2, с. 19) періодизацію визначено як логічне розмежування досліджуваних періодів на окремі етапи, які є відносно самостійними та характеризуються загальними та специфічними закономірностями розвитку життя суспільства, методами та організаційними формами вирішення тогочасних проблем.

У дисертаційній роботі В. Курила [8, с. 35] періодизація розуміється як науково обґрунтоване розділення історико-педагогічної дійсності на якісно відмінні один від одного періоди.

У публікації Т. Попової [11, с. 2] з теоретичних проблем періодизації розвитку історичної науки та її історії феномен «періодизація» визначається як уявно обрана дослідником базова конструкція, вибір якої ґрунтується на науковому аналізі комплексу джерел із метою гіпотетичного створення образу досліджуваного об'єкту. За обґрунтованою дослідником базовою конструкцією відбувається подальше структурування результатів його пізнавальної діяльності, створюючи з винайдених «фактів-знань» уявний образ досліджуваного процесу чи явища як об'єкту пізнання (періодизації).

Цінним для нашого дослідження є висновок О. Сухомлинської [18, с. 31] щодо залежності траєкторії розгортання дослідницького поля від критеріїв, на яких базується періодизація, від змісту наповнюваності того чи іншого періоду та рушійних сил змін досліджуваних періодів.

У дослідженні історико-педагогічних особливостей становлення та розвитку інноваційної просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек України у ХХ столітті нами проаналізовані наукові розвідки: Л. Дубровіної, О. Онищенко [3], присвячені вивченню проблем становлення та розвитку бібліотечної справи в Україні в ХХ столітті; В. Ільганаєвої [1], бібліотекознавчі дослідження якої були спрямовані на вивчення теорії, історії та організації діяльності бібліотек, соціально-психологічних основ бібліотечного обслуговування; Е. Ківшар [5], предметом фундаментальних досліджень якої став український книжковий рух як історичне явище; Т. Новальської [10], якою вивчався український читач у бібліотекознавчих дослідженнях; В. Сєдих [16], дослідження якого присвячені вивченню історії бібліотечної справи в Україні та ін.

Разом із тим, аналіз літературних джерел із проблеми вказав на недостатність приділення уваги вивченню особливостей становлення та розвитку інноваційної просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек в Україні, зокрема у ХХ столітті.

Метою дослідження є розкриття критеріїв виявлення та динаміки поетапних історико-хронологічних змін в інноваціях просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек України у ХХ столітті.

Викладення основного матеріалу дослідження. Серед загальновизнаних у вітчизняній історико-педагогічній науці, окреслених О. Сухомлинською загальних періодів розвитку педагогічної думки в Україні в ХХ столітті, логіка нашого дослідження потребує звернення до таких із них:

- період 1905–1920 рр.: педагогічна думка й освіта у період визвольних змагань українського народу;
- період 1920–1991 рр.: українська педагогічна думка й освіта за радянських часів.
- У середині зазначених періодів науковець визначає таку низку етапів:
- 1920–1933 рр.: етап новаторства та експериментування;
- 1933–1958 рр.: етап становлення української педагогічної думки як складника «радянсько-російської» культури;
- 1985–1991 рр.: етап розвитку української педагогіки в рамках радянського дискурсу;
- 1991– до сьогодні: розвиток педагогічної думки й освіти в Українській державі [19].

Як слушно зазначають науковці, така періодизація обумовлена контекстом загального розвитку цивілізації людства [15, с. 103] та специфічними процесами становлення та розвитку педагогічної думки в окреслений історичний період, сукупністю ідеологічно-політичних, економічних і соціокультурних чинників [17, с. 119].

Розглядаючи публічні бібліотеки як освітні центри [1, с. 55], доцільним стало використання, у межах нашого дослідження, матеріалів періодизації розвитку галузі освіти України в 20–80-ті роки ХХ століття, розробленої М. Левківським:

- 20-ті роки: розвиток національної освіти;
- 30-ті роки: уніфікація загальної освіти;
- 40–50-ті роки: становлення освіти в післявоєнний час;
- 60-ті роки: розвиток освіти й педагогіки;
- 70–80-ті роки: освіта і педагогіка періоду застою;
- із 90-х років: утвердження демократичних державно-громадських засад освіти [9].

Використання розглянутої періодизації сприяло розширенню нашої уяви щодо основних змін в освітніх інноваціях і педагогічній думці України впродовж ХХ століття.

Наведені приклади періодизації узагальнено характеризують становлення та розвиток освіти України в ХХ столітті та виступають важливим джерелом проведеного нами дослідження.

Діяльність публічних бібліотек є важливим складником освіти України, в якій реалізуються виховні функції передавання накопиченого попередніми поколінням суспільно-історичного досвіду, цілеспрямованого розвитку світогляду, переконань, волі, почуттів і потреб особистості та просвітницькі завдання з відстоювання права народу на освіту і культуру, пропаганди поширення нових знань, розвитку національних мов засобами літератури.

Тривалий час просвітницька та виховна діяльність публічних бібліотек не розглядалась у контексті цілісної освітньої системи, недостатньо враховувалися національні чинники та особливості впливу не лише на становлення і розвиток мережі бібліотек цього типу, а й на організацію їхньої просвітницько-виховної діяльності.

У двотомному збірнику документів і матеріалів «Книга и книжное дело в Украинской ССР» представлені державні документи і матеріали, що висвітлюють розвиток бібліотечно-бібліографічного обслуговування різних верств населення, за періодизацією, заснованою на двох етапах становлення та розвитку єдиної централізованої системи бібліотечного обслуговування населення, пропаганди та розповсюдження друкованої продукції:

- I етап (1917– перша половина 1941 рр.) – довоєнний період історії бібліотечної та книжкової справи УРСР з вирішення політичних, господарських та ідеологічних завдань розвитку культури та просвітництва громадян республіки [6, с. 5];
- II етап (1941–1981 рр.) – воєнний і післявоєнний період розбудови бібліотечної справи, вдосконалення методів і форм пропаганди та розповсюдження книг [7, с. 3].

Результати вивчення документів і матеріалів, якими супроводжувалися становлення та розвиток просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек упродовж 1917–1981 рр., дали нам змогу визначити: чинники впливу на їхній розвиток в Україні програмних і нормативних документів, які забезпечували організацію просвітницько-виховної роботи з користувачами бібліотек цього виду; розвиток просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек України середини ХХ століття.

Обґрунтовуючи етапи становлення та розвитку бібліотечної справи в Україні, укладачі збірника документів і матеріалів «Книга и книжное дело в Украинской ССР» характеризують радянський період, починаючи з 1917 року, який ознаменувався змінами у соціально-економічному житті Української РСР, відповідним збільшенням численності публічних бібліотек, диференціацією їхніх типів, видів і форм власності. У цей історичний період діяльність публічних бібліотек спрямовувалася на вирішення питань культурного розвитку трудящих, розповсюдженню та пропаганді книги, розвитку засобів залучення читацьких мас до духовних цінностей [6, с. 3].

Другий етап становлення та розвитку бібліотечної справи у воєнний і післявоєнний період розбудови бібліотечної справи (1941–1981 рр.) укладачами збірника документів і матеріалів «Книга и книжное дело в Украинской ССР» [7, с. 3] відзначено як час дієвих заходів із забезпечення населення книгою, вдосконалення діяльності публічних бібліотек із комуністичного виховання трудящих.

У дослідженні проблем розвитку бібліотечної думки України в ХХ столітті, В. Ільганаєвою та М. Слободяник запропоновано та науково обґрунтовано періодизацію її становлення та послідовні етапи розвитку українського бібліотекознавства кожного з періодів:

- початок ХХ століття – 1917 рік – період ретельного і всебічного вивчення бібліотечної справи та її наукового обґрунтування;
- 1917–1929 рр. – післяреволюційний період колективного обговорення наукових питань діяльності бібліотек на численних губернських, повітових конференціях, нарадах, з'їздах, звільнення бібліотек від чинників стримування їхнього розвитку, їхня демократизація і стрімке зростання мережі масових бібліотек у поєднанні з чисткою їхніх фондів під гаслами партійності та перетворення бібліотек на служниць партії;
- 1930–1960 рр. – період розвитку бібліотекознавства у роки репресивних переслідувань діячів культури, освіти і науки, нанесення бібліотечній справі України значної шкоди від окупації та її відновлення у повоєнний період;
- 1960–1980 рр. – період розгортання широких досліджень питання читання в житті селян, мешканців невеликих міст і проблем централізації бібліотечної практики, її рефлексії та самопізнання, що відбувалося на фоні негативного впливу з боку ідеологізації бібліотечної справи, так званого прикрашання дійсності та замовчування недоліків;
- 1990-ті роки – національне відродження бібліотечної справи в Україні, розгляд бібліотек як унікального культурного генофонду народів України, активізація в дослідженнях бібліотечної справи питань історії читачів і бібліотечної думки [1, с. 60–72].

Науковцями схарактеризовано сутність типів і видів бібліотек: універсальні (наукові та масові) та спеціальні (наукові, виробничі, навчальні) [1, с. 83]. А також обґрунтовано тенденції розвитку публічних бібліотек.

Л. Дубровіна і О. Онищенко [3], аналізуючи чинники становлення та розвитку бібліотечної справи в Україні в ХХ столітті, зміни спрямованості в діяльності публічних бібліотек, пропонують періодизацію, засновану на детермінантно-змістовому підході, за яким встановлені вплив суспільно-політичних умов на розвиток публічних бібліотек і розкрита динаміка змін змісту їхньої діяльності в цей історичний період.

У монографії «Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті» науковцями використані такі критерії періодизації: освітньо-культурні та соціально-

економічні чинники впливу на становлення публічних бібліотек в Україні, на розвиток змісту та організації їхньої просвітницької та виховної діяльності; нормативно-правові документи з регламентації діяльності публічних бібліотек у досліджуваний період; якісний аналіз публікацій, у яких висвітлений стан теорії і практики тогочасної бібліотечної справи; персоналістичний складник виховної та просвітницької діяльності визначає характеристику яскравих авторських концепцій, підходів до функціонування мережі публічних бібліотек [3, с. 3–8].

Авторська періодизація містить низку деталізованих етапів:

- етап розвитку бібліотек України у складі Російської імперії від кінця XIX ст. до 1917 р. характеризує стан бібліотечної справи, правові засади діяльності бібліотек, проблеми їхнього розвитку та реорганізації, розкриває внесок першого Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи на розвиток бібліотек;
- етап розбудови бібліотечної справи у період Української революції 1917–1920 років супроводжувався появою проєктів реформування бібліотечної справи в умовах розбудови національно-державницьких інституцій України (створення Головної книжкової палати та Національної бібліотеки Української держави);
- етап формування засад радянської бібліотечної справи 1919 – кінець 1930-х років є періодом становлення нових політичних і соціально-економічних відносин, за яких відбувалося її реформування, створення системи державних бібліотек і єдиних методичних засад їхньої діяльності, розвивалися наукові дослідження з теорії і практики бібліотечної справи;
- етап діяльності бібліотек України у період під час її окупації нацистами у 1941–1945 роках визначався евакуацією бібліотечних фондів, руйнівними наслідками для бібліотечної системи, а також відновленням діяльності бібліотек України після звільнення від окупантів, поверненням і відновленням бібліотечних фондів;
- етап відновлення діяльності бібліотек України у повоєнний період і на початку 1950-х років характеризувався відбудовою мережі бібліотек, формуванням і перерозподілом бібліотечних фондів, науковою діяльністю бібліотек у цей історичний період;
- етап другій половині 1950-х–першій половині 1960-х років визначався пошуком шляхів інтенсифікації діяльності розвитку бібліотечної справи, оновленням бібліотечних фондів, бібліотечної політики та наукової діяльності бібліотек;
- етап централізації та інформатизації, організації та розвитку наукових досліджень у бібліотеках у другій половині 1960–1980 роках;
- етап розбудови та розвитку бібліотек, появи нових наукових напрямів у бібліотекознавстві в умовах державотворчих процесів у незалежній Україні наприкінці XX століття.

Дослідниками схарактеризовано сутність поняття «публічна бібліотека», їхні типи, форми власності, висвітлені тенденції розвитку їхньої просвітницької та виховної діяльності. Авторами визначено залежність розвитку мережі публічних бібліотек від об'єктивних (стан розвитку бібліотечної справи, економіки країни, її політичний устрій, необхідне законодавче та нормативно-правове забезпечення) та суб'єктивних (бібліотекарі-практики, громадські діячі, науковці, наявність відповідних контингентів користувачів бібліотек). Суттєве значення для проведення нашого дослідження мають хронологічні межі проведеного Л. Дубровіною та О. Онищенком наукової розвідки.

Визначаючи нижню межу проведеного дослідження, автори акцентують увагу на тому, що на початку ХХ ст. склалися три типи бібліотек за функціональним призначенням (публічні, наукові та спеціальні), було започатковано національну школу бібліотекознавців, а у період тогочасних визвольних змагань було започатковано процес формування концепції національної реформи бібліотечної справи [3, с. 3–4].

Проведене нами дослідження охоплює значний за тривалістю історичний період, тому далі розглянемо періодизацію становлення та розвитку інновацій виховної та просвітницької діяльності публічних бібліотек упродовж ХХ століття.

Аналізуючи напрацювання сучасних дослідників із проблеми періодизації розвитку бібліотечної справи в Україні, нами узагальнено чинники позитивного або негативного впливу на розвиток бібліотечної системи загалом, серед яких: розвиток вітчизняної бібліотечної педагогіки, системи публічних бібліотек у різних регіонах країни, їхньої інноваційної просвітницької та виховної діяльності у певні історичні періоди, наукове та методичне забезпечення цієї діяльності, новаторський зміст просвітницької та виховної роботи в публічних бібліотеках тощо.

ХХ століття, яким обмежуються хронологічні рамки дослідження, характеризується докорінними змінами в інноваційній просвітницькій і виховній діяльності публічних бібліотек: від становлення бібліотечної думки й освіти у період визвольних змагань українського народу на початку ХХ століття, через епоху радянського періоду, до часів утворення національної бібліотечної системи за часів набуття Україною незалежності; від заходів із ретельного та всебічного вивчення бібліотечної справи та її наукового обґрунтування до новаторства та експериментування у вивченні запитів і реалізації потреб читацької аудиторії, централізації та інформатизації публічних бібліотек, організації та розвитку наукових досліджень із бібліотекознавства, виникнення нових просвітницько-виховних наукових напрямів у бібліотекознавстві в умовах державотворчих процесів у незалежній Україні наприкінці ХХ століття.

У визначенні нижньої хронологічної межі дослідження просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек, ми звернулись до територіального устрою та історії Української державності, дослідили чинники, якими було зумовлено вибір нижньої межі: територіальні межі країни, розвиток у ній політичної та соціально-економічної ситуації, сформованість широкодоступних для різних категорій читачів бібліотек публічного типу, які стали на початку

XX століття справжніми культурно-просвітницькими осередками, законодавча база та розвиток просвітницької діяльності публічних бібліотек.

Початок XX століття пов'язуємо з розвитком публічних бібліотек як найпоширенішого типу бібліотечних закладів, які стали чи не єдиними центрами культурно-просвітницького життя сіл і невеличких міст України, де відбувалися лекції, вистави, концерти працювали різні гуртки. Збільшення кількості народних публічних бібліотек в умовах революційної ситуації визначалося зростанням самоусвідомлення та культурного рівня народу. Тогочасна просвітницько-виховна діяльність відомих діячів бібліотечної справи Х. Алчевської, К. Рубинського, С. Русової та ін. сприяла виділенню бібліотечної справи в самостійну наукову галузь.

Нижня межа дослідження визначається початком XX століття, починаючи з 1905 року, що пов'язане з відчутним зняттям цензурних обмежень з української писемності, а українські видавництва набули права на публікацію та розповсюдження по місцевих бібліотеках духовної, історичної та белетристичної літератури українською мовою. Наприкінці 1905 року було відмінено правила нагляду за публічними та народними бібліотеками. Усе це суттєво активізувало розвиток бібліотечної галузі після революції 1905 року. Бурхливий розвиток просвітницької діяльності, національної самосвідомості українського народу після революційних подій 1905–1907 рр. став потужним чинником розширення мережі публічних і громадських бібліотек при культурно-національних організаціях «Просвіта», які були зорієнтовані на становлення національної свідомості та формування в Україні національно-культурного руху [3, с. 14–15]. За сприяння революційної ситуації в країні, зростання самоусвідомлення та культурного рівня народу об'єктивно вимагало збільшення кількості публічних громадських і народних бібліотек.

Верхня межа дослідження – кінець XX століття пов'язана з прийняттям у 1993 році Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [4], Постанови Кабінету Міністрів України «Про мінімальні соціальні нормативи забезпечення населення публічними бібліотеками в Україні» [12]. З огляду на необхідність становлення та розвитку національної бібліотечної системи України у цих документах йшлося про необхідність збереження культурно-національної спадщини; реалізацію прав усіх верств населення щодо вільного доступу до знань, інформації, залучення до цінностей національної та світової культури, науки і освіти, які розміщені у бібліотечних фондах; створення на території України різних за призначенням, контингентом користувачів, формами власності, видовим і тематичним складом бібліотечних фондів; організувати роботу молодіжних просторів, залучаючи суб'єктів молодіжної роботи до її здійснення на базі бібліотек; гарантування прав громадян на вільний вибір бібліотек згідно зі своїми потребами.

Із метою визначення критеріїв періодизації розвитку інновацій просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек України в XX столітті, нами розглянуті ті з них, що визначені в дослідженні С. Саяпіної [15, с. 107]:

- об'єктивні зміни суспільної та освітньої ролі наукової та педагогічної діяльності;

- стан теорії та практики педагогіки;
- зміни в науковій проблематиці досліджень питань навчання та виховання;
- урахування вимог законодавчих і нормативних документів галузі освіти;
- вивчення науково-педагогічної спадщини в теорії й практиці фундаментальних експериментальних досліджень у галузі педагогіки та розроблення засад наукового та методичного забезпечення педагогічного процесу в закладах освіти.

Серед критеріїв періодизації розвитку освіти В. Примакова [14, с. 17) визначає:

- мету освітньої діяльності на різних етапах педагогічного дослідження;
- зміну освітніх парадигм;
- динамічний розвиток педагогічної думки;
- забезпеченість вітчизняних освітніх закладів педагогічними кадрами та їхній якісний склад (рівень освіти, особливості діяльності, стаж, можливості професійного розвитку);
- законодавчу і нормативно-правову базу;
- реформування освітніх галузей;
- роль і місце освітян у суспільстві;
- трансформації професіограм працівників освітньої галузі;
- структура, завдання, методологічні засади освітньої діяльності;
- зміст освітньої діяльності та його вплив на підготовку та перепідготовку педагогічних кадрів;
- спектр напрямів діяльності освітньої галузі.

І хоча розроблені В. Примаковою [13] критерії стосуються галузі післядипломної освіти, більшість із них, відносно загальних проблем розвитку різних складників освітніх галузей, є, на нашу думку, універсальними. Вважаємо правомірним їхнє застосування задля обґрунтування етапів періодизації, змінюючи, за аналогією, на схожі, в контексті розвитку інновацій просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек України.

Визначаючи інноваційну просвітницьку та виховну діяльність публічних бібліотек як багатокомпонентний феномен, розглядаємо їхнє становлення та розвиток як невід'ємний складник розбудови освітньої галузі України. Визнаючи вплив на бібліотечну справу соціально-політичних, суспільно-економічних регіональних перетворень упродовж ХХ століття, нами обґрунтовані низка зовнішніх (регіональних, соціально-економічних і суспільно-політичних) і внутрішніх (ідеологічних, нормативно-правових і організаційно-методичних) чинників впливу на становлення і розвиток просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек України в окреслений історико-педагогічний період.

Усе вищезазначене дало нам змогу виділити критерії, якими визначаються динамічні зміни інноваційної просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек за такими показниками:

- мета просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек на різних етапах дослідження їхнього становлення та розвитку;
- завдання, методологія та структура інноваційної просвітництва та виховання в бібліотечній галузі в досліджуваний період;
- законодавча та нормативно-правова база реформування просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек упродовж ХХ століття;
- типологія публічних бібліотек України та основні напрями їхньої інноваційної просвітницької та виховної діяльності;
- особливості розвитку інноваційної просвітницько-виховної діяльності публічних бібліотек України впродовж досліджуваного історичного періоду;
- забезпечення бібліотечних закладів України кваліфікованими кадрами та якісний склад працівників бібліотек: особливості інноваційної виховної та просвітницької діяльності, рівень освіти, стаж роботи;
- вплив соціально-економічних змін в Україні на особливості становлення та розвитку інновацій просвітництва та виховання в публічних бібліотеках.

Здійсненне нами історико-хронологічне вивчення багатоскладникової джерельної бази, науково-педагогічних праць вітчизняних науковців, урахування визначених чинників і виявлених критеріїв дало нам змогу розглянути періодизацію розвитку інноваційної просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек України в ХХ столітті як динамічний, цілісний і суперечливий процес, становлення якого відбувалося за п'ятьма послідовними етапами.

Перший – визвольно-відроджувальний (1900–1920 рр.) – етап інноваційної просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек у період визвольних змагань розкриває внесок першого Всеукраїнського з'їзду з бібліотечної справи на їхній розвиток, характеризується появою проєктів реформування бібліотечної справи в умовах розбудови національно-державних бібліотечних інституцій: Головної книжкової палати та Національної бібліотеки Української держави. Зазначений етап вирізняється сформованістю публічних бібліотек, які, поділяючись на громадські й народні відкривали доступ до їхніх фондів широким верствам населення. Особливістю їхнього існування стало створення широкої мережі безкоштовних народних бібліотек, бібліотек громадських об'єднань, товариств, органів місцевого самоврядування, а також платні міські та земські бібліотеки. На цьому етапі розбудови інноваційної просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек було зроблено перші спроби перетворення публічних бібліотек на центри гуртування просвітництва та виховання в селах і маленьких містечках України. Удосконалювалася робота з пропаганди публічними бібліотеками науково-популярної, художньої літератури на протидію захопленню читачами розважальною літературою. Уперше наголошено на необхідності просвітницької та виховної діяльності працівників публічних бібліотек у публічних лекціях К. Рубинського, статтях С. Русової,

Д. Доброї, просвітницької діяльності Л. Хавкіної з популяризації української народної та навчальної літератури.

У період всеукраїнського визвольного руху 1917–1920 рр. відродження національно-культурної сфери сприяло розширенню мережі публічних бібліотек, спрямовувало їхню діяльність на вдосконалення загальнокультурного виховання народу на національно-державних засадах. Це був час створення мережі нових закладів та установ загальнокультурного виховання та просвітництва.

Найвагомим тогочасним бібліотекознавчим документом вважаємо резолюцію Першого Всеросійського бібліотечного з'їзду (1–7 червня 1911 р.), який мав фундаментальне значення для розвитку бібліотечної справи в Україні. Публічним бібліотекам було надано додаткових просвітницьких функцій на засадах аполітичності, відмови від релігійних і національних перекосів, доступності, анулювання плати за користування книжками.

Знаковими документами наступних років, якими були обумовлені дієві зміни у функціонуванні публічних бібліотек, стали рішення I Всеукраїнського з'їзду «Просвіти» (вересень 1917 р.), запропонований О. Грушевським і С. Сірополком Проект організації бібліотечної справи, діяльність восени 1918 року Комісії з підготовки до проведення I Всеукраїнського з'їзду бібліотекарів, ухвалення Директорією УНР у січні 1919 року Закону про державну мову та Закону про утворення Головної книжкової палати.

Одночасне існування на території України радянської влади супроводжувалося ліквідацією приватної власності та державних установ попередніх урядів. Декретом РНК УСРР у квітні 1919 р. «Про передачу історичних та художніх цінностей у відання Народного комісаріату освіти» було започатковано передавання всіх дореволюційних приватних і державних бібліотек у власність радянської держави.

Другий – українізаційно-централізаційний (1920–1930 рр.) – характеризується піднесенням новаторсько-просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек у період, обумовлений тимчасовою державною політикою «українізації». На цьому етапі було видано низку урядових постанов із продовження політики передавання всіх попередньо існуючих бібліотек у підпорядкування Народному комісаріату освіти з подальшим створенням у 1922 році, згідно з розробленим Головополітпросвітою УСРР «Положення про єдину бібліотечну мережу республіки», єдиної мережі державних публічних бібліотек трьох типів: центральних міських, районних міських і волосних бібліотек. Пріоритетом тогочасної інноваційної просвітницької та виховної діяльності бібліотек була задекларована ліквідація неписьменності, загальнодоступність масових державних бібліотек із ідеологічно-політичною та пропагандистською спрямованістю роботи серед народних мас.

Засудження у 1923 р. XII з'їздом РКП(б) російського шовінізму та проголошення «принципу коренізації» сприяв активному розгортанню українізації бібліотечної справи з одночасним посиленням партійного впливу на роботу бібліотек. Роль бібліотек як знаряддя українізації республіки у поєднанні з формуванням комуністичної свідомості народних мас було закріплено у 1926 році резолюціями першого Всеукраїнського бібліотечного з'їзду. 1920-ті

роки супроводжувалися періодичними хвилями так званих чисток книжкових фондів від «контрреволюційної літератури». Жовтневою 1929 року Постановою ЦК ВКП(б) роботу бібліотек спрямовано у бік тіснішого зв'язку з трудящими, відкривши масовий доступ до всіх їх типів.

Культурологічно-просвітницьку інформацію висвітлювали започатковані того часу часописи з бібліотекознавства «Шлях освіти», «Бібліотечний журнал», «Бібліологічні вісті» тощо.

Третій – адміністративно-руйнаційний (1930–1945 рр.) – етап інноваційної просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек став періодом реорганізації бібліотечної справи у бік припинення пошуку нових національних форм реалізації її змісту та відновлення наступу радянської ідеології й політичних репресій. Листопадовою 1932 р. Постановою РНК УСРР про покращення роботи масових бібліотек було активізовано процеси перетворення бібліотек із культурно-просвітницьких установ на центри пропаганди комуністичних ідей. Головним методичним посібником для всіх радянських республік став виданий у 1934–1935 рр. «Збірник директив з бібліотечної роботи». Липневою 1934 р. постановою ЦВК УСРР «Про роботу масових бібліотек» було завершено реорганізацію всіх типів бібліотек у напрямі підсилення державного контролю, централізації та уніфікації їхньої діяльності.

Адміністративна реформа 1937 року сприяла створенню мережі державних публічних бібліотек за адміністративно-територіальним принципом, побудованих на засадах їхнього слугування цілям радянської влади, культурно-масового та ідеологічного виховання народу в дусі марксистсько-ленінської ідеології. Будучи тогочасним підґрунтям народної освіти, масові бібліотеки активно сприяли ліквідації неписьменності та формуванню нової радянської інтелігенції робітничо-селянського походження.

Суттєвої руйнації та розпорошенню історично складеним бібліотечним фондам заподіяла Друга світова війна. Створені на окупованих українських територіях рейхскомісаріати вивозили з України цінні літературні джерела до Центральної бібліотеки Вищої школи та Східної бібліотеки. Реально обслуговуючою читачів загальноукраїнською бібліотекою в окупованій Україні була Центральна бібліотека рейхскомісара України, працівники якої збирали та рятували бібліотечні фонди, залишені без нагляду в Києві та інших містах. Про необхідність виокремлення із фондів бібліотек забороненої більшовицької, художньої української та російської літератури йшлося у виданому у грудні 1942 року наказі Оперативного штабу «Про роботу бібліотек в окупованих східних областях».

Основними видами бібліотечної діяльності після звільнення від нацистської окупації й до кінця війни стали відновлення фондів, реконструкція каталогів, використання бібліотечних творів для боротьби з ворогом та перемоги (плакати, листівки, нотні видання тощо).

Четвертий – планово-ідеологічний (1945–1990 рр.) – етап розвитку інноваційної просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек України характеризується, з одного боку плановим розширенням їхньої мережі, спрямованістю на їхнє забезпечення кваліфікованими бібліотечними кадрами, а з іншого – ідеологізацією мети, змісту та завдань бібліотечної справи,

пріоритетністю ідейно-політичним складником у професійній підготовці бібліотечних кадрів, а не наданням глибоких методичних знань у галузі виховання та просвітництва; орієнтацією до розвитку системи публічних бібліотек після відновлення бібліотечної мережі в повоєнні роки та у ході потужного реформування бібліотечної справи у виокремлений у період з урахуванням читацьких потреб користувачів і ресурсів тогочасних бібліотек цього типу. Четвертий етап вирізнявся прийняттям низки законів і нормативно-правових актів із регламентації розвитку інноваційної просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек. Відбулися перші наукові розвідки з визначення теоретичних засад змісту діяльності публічних бібліотек, уточнення їхніх просвітницько-виховних завдань, відбувався пошук новаторських методів і форм організації виховної та просвітницької роботи з користувачами бібліотек із урахуванням їхніх читацьких потреб та інтересів.

У цей період активно відбувалося вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців бібліотечної справи у вищих навчальних закладах України, були започатковані наукові школи, зорієнтовані на вдосконалення методичної роботи з інноваційної виховної та просвітницької діяльності бібліотек (В. Бабіч, Л. Вакуленко, В. Вовченко, Н. Фрідьева), створювалися методичні рекомендації з організації роботи з користувачами публічних бібліотек (К. Абрамов, А. Беляєв, Л. Гольдберг), що мали дієвий вплив на розвиток інноваційної просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек.

Нормативно-правові засади виховної та просвітницької діяльності публічних бібліотек у перші десятиліття етапу (кінець 40–50-ті роки ХХ століття) були позначені наказом Комітету у справах культурно-просвітницьких установ УРСР про організацію збирання літератури серед міського населення для села, діяльністю Науково-методичного кабінету бібліотекознавства у 1947 році, прийняттям липневої 1948 року Постанови «Про стан бібліотек на Україні», резолюцією Республіканської наради бібліотечних працівників України «Про стан і завдання бібліотечної роботи в УРСР» 1948 року.

Оновлення змісту і додаткових функцій було надано бібліотечним закладам України з прийняттям у вересні 1959 року Постанови ЦК КПРС «Про стан і заходи по вдосконаленню бібліотечної справи в країні», розробленням Міністерством культури УРСР у 1968 році «Основних положеннях організації єдиної мережі масових бібліотек у містах та поселеннях міського типу» та з прийняттям у травні 1969 року «Положення про порядок організації масових бібліотек в Українській РСР» тощо.

Найвагомішими тогочасними документами, що розкривають особливості культурно-масової діяльності тогочасних публічних бібліотек, вважаємо видані у 1963 році «Сборник руководящих материалов по вопросам библиотечной работы», у 1967 – «Довідник бібліотекаря» та у 1982 – «Руководящих материалов по библиотечному делу».

Знаковими подіями подальших років, якими були обумовлені суттєві зміни у функціонуванні бібліотечної галузі стали Постанова ЦК КПРС «Про підвищення ролі бібліотек в комуністичному вихованні трудящих та науково-

технічному прогресі» від 8 травня 1973 року, прийняте у березні 1984 року «Положенні про бібліотечну справу в СРСР».

П'ятий – стагнаційно-трансформаційний (1990–2000 рр.) – етап розвитку публічних бібліотек став періодом стагнації, що на тлі розбудови незалежної України призвело до суттєвих новаторських трансформацій у їхній просвітницькій і виховній діяльності. Соціально-економічні зміни, які супроводжували становлення незалежності країни, діяльність публічних бібліотек, як і галузей культури та освіти, характеризувалися негативним впливом на стан бібліотечної справи в Україні, зокрема, економічна криза, зростання цін, інфляція, руйнування систем книговидавання та книгопостачання, скорочення кількісного складу читацького контингенту. Разом із тим цей етап було відзначено відродженням національної бібліотечної системи України, першими спробами реалізації новаторських ідей трансформації функцій публічних бібліотек згідно з потребами української національної державності, освіти і культури, забезпеченням кількості досліджень за національною тематикою історичного минулого українських публічних бібліотек. Особливостями трансформаційного етапу стали розвиток мережі вищої бібліотечної освіти, виникнення новаторських засад формування бібліотечних ресурсів, відбулися докорінні зміни в бібліотечному законодавстві.

На цьому етапі у 1992 році було проведено I Всеукраїнський конгрес бібліотекарів, у 1993 – прийнято Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», у 1997 – Постанову Кабінету Міністрів України «Про мінімальні соціальні нормативи забезпечення населення публічними бібліотеками в Україні».

Проблеми вітчизняного бібліотекознавства розглядалися у створюваних у цей період навчально-методичних посібниках, підготовленими авторськими колективами під керівництвом В. Ільганаєвої та М. Слободяник. З'явилися перші ґрунтовні дослідження історико-бібліографічних процесів в Україні Т. Ківшар, С. Кулешов, В. Ляхоцький, А. Непомнящий та ін. У 1990-х роках було започатковано видання періодичних наукових часописів «Бібліотечний вісник», «Вісник ХДАК».

Останнє десятиліття ХХ століття характеризується оновленням змісту культурно-просвітницького та виховного напрямів діяльності публічних бібліотек. У цей час активно при публічних бібліотеках створюються редакційно-видавничі, культурні та інноваційні просвітницькі центри, якими організовувалися виставки, проводилася лекційна пропаганда знань, зустрічі з відомими особистостями галузей культури, мистецтва, освіти, читацькі зібрання, семінари та конференції, здійснювалася екскурсійна та рекламно-інформаційна діяльність.

Обґрунтування періодизації становлення та розвитку інновацій публічних бібліотек України в ХХ столітті вказує на невід'ємність зв'язку цього процесу із суспільно-політичними, соціально-економічними динамічними змінами, які відбувалися на теренах України у цей історичний період. Серед особливостей розвитку інновацій просвітницької та виховної діяльності тогочасних публічних бібліотек треба відзначити її інтенсивний розвиток, фундаментальність змін в організації цієї діяльності та її важливу роль у теорії та історії бібліотечної

педагогіки. Упродовж ХХ століття системою публічних бібліотек виконано низку стратегічних завдань із накопичення, збереження національних науково-інформаційних ресурсів, документальної духовної спадщини, об'єднання в єдиній державній інформаційній системі всіх областей України та всіх верств її населення.

Приблизність запропонованих хронологічних меж обумовлена їхнім визначенням на підставі тих змін, якими супроводжувалося становлення та розвиток основних напрямів бібліотечної справи України та окремих її складників, зокрема інноваційної просвітницько-виховної діяльності публічних бібліотек упродовж ХХ століття, стану соціально-економічного розвитку країни у виокремлений період, часу утворення областей України, заснування централізованої бібліотечної системи.

Дослідження та урахування досвіду інноваційної просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек України ХХ століття сприятиме прогностичному виявленню тенденцій сучасного розвитку діяльності цього виду, реалізації просвітницько-виховних завдань і стандартів бібліотечної справи публічними бібліотеками, які повинні відповідати сучасним вимогам демократизації, гуманізації просвітницької та виховної діяльності, урізноманітнення інноваційних форм і методів її здійснення.

Погоджуємося з Н. Шарошкіною, Н. Білик, що «змістом читання дорослих є розвиток умінь і навичок осмислювати словесні образи і сприймати текст у єдності форми і змісту; розвиток самостійності власних позицій, обґрунтованості оцінок, ставлення до прочитаного та володіння навичками мовленнєвої діяльності. А також можемо констатувати, що читання є найважливішим засобом формування особистості дорослої людини, її професійної підготовки, кваліфікації. Тому, пріоритетним напрямом діяльності будь-якої бібліотеки різних закладів освіти нині залишається просування і популяризація читання. Така робота повинна проводитися в чіткій координації всіх зацікавлених інститутів – бібліотек, закладів освіти, громадських організацій й установ, органів місцевого самоврядування» [21, с. 8].

Висновки. У проведеному дослідженні здійснено історико-хронологічний аналіз, за обґрунтованими критеріями вияву динамічних змін в інноваційній просвітницькій і виховній діяльності публічних бібліотек (мета просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек на різних етапах дослідження їхнього становлення та розвитку; завдання, методологія та структура інновацій з просвітництва та виховання в бібліотечній галузі в досліджуваній період; законодавча та нормативно-правова база реформування просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек упродовж ХХ століття; типологія публічних бібліотек України та основні напрями їхньої інноваційної просвітницької та виховної діяльності; особливості розвитку просвітницько-виховної діяльності публічних бібліотек України впродовж досліджуваного історичного періоду; забезпечення бібліотечних закладів України кваліфікованими кадрами та якісний склад працівників бібліотек: особливості інноваційної виховної та просвітницької діяльності, рівень освіти, стаж роботи; вплив соціально-економічних змін в Україні на особливості становлення та розвитку просвітництва та виховання в публічних бібліотеках). Це дало змогу

обґрунтувати розвиток інновацій просвітницької та виховної діяльності публічних бібліотек в Україні в ХХ столітті як динамічний, цілісний і водночас суперечливий процес, становлення якого відбувалося в єдності п'яти послідовних етапів: I – визвольно-відроджувальний (1900–1920); II – українізаційно-централізаційний (1920-ті рр.); III – адміністративно-руйнаційний (1930–1945); IV – планово-ідеологічний (1945–1990); V – стагнаційно-трансформаційний (1990–2000).

Подальшого дослідження потребують просвітницько-виховні історичні події та явища в діяльності публічних бібліотек, за якими було виокремлено періодизаційні етапи, вивчення питань впливу соціально-культурних інновацій на просвітницьку та виховну діяльність публічних бібліотек у досліджуваній період. Критичний аналіз цього досвіду та реактуалізація позитивних тенденцій функціонування інноваційної просвітницько-виховної діяльності публічних бібліотек будуть корисними для прогностичного окреслення перспектив їхнього розвитку в умовах оновлення бібліотечної справи в Україні.

Список використаних джерел

1. Бібліотекознавство: теорія, історія, організація діяльності бібліотек : підручник / за ред. М. С. Слободяника, В. О. Ільганаєвої. Харків : Основа, 1993. 176 с.
2. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : А.П.Н., 2002. 224 с.
3. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2009. 530 с.
4. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. № 7. ст. 45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.09.2022)
5. Ківшар Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923) / Центр пам'яткознавства НАН України та Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури. Київ : Київ. держ. ін-т культури, 1996. 339 с.
6. Книга и книжное дело в Украинской ССР: сборник документов и материалов 1917–1941. Киев : Наукова думка, 1985. 477 с.
7. Книга и книжное дело в Украинской ССР: сборник документов и материалов 1941–1984. Киев : Наукова думка, 1986. 563 с.
8. Курило В. С. Становлення і розвиток системи освіти та педагогічної думки Східноукраїнського регіону в ХХ столітті : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Ін-т педагогіки АПН України. Луганськ, 2000. 507 с.
9. Левківський М. В. Історія педагогіки. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 360 с.
10. Новальська Т. В. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.) : монографія. Київ : КНУКіМ, 2005. 252 с.
11. Попова Т. Н. Теоретические проблемы периодизации развития исторической науки и её истории. URL: http://www.history.univer.kharkov.ua/book/Istoriografichny_Zbirnyk_5_2002.pdf 8 (дата звернення: 13.10.2021).
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 30. Травня 1997 р. № 510 «Про мінімальні соціальні нормативи забезпечення населення публічними бібліотеками в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/510-97-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.09.2022).

13. Примакова В. В. Періодизація розвитку післядипломної освіти вчителів початкових класів в Україні (1948–2012 роки). *Обрії*. 2014. № 1. С. 43–46.
14. Примакова В. В. Розвиток післядипломної освіти вчителів початкових класів в Україні (1948–2012 рр.): дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.01 / КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти». Херсон, 2016. 463 с.
15. Саяпіна С. А. Розвиток вітчизняної дошкільної педагогіки як науки (1960 р. – початок ХХІ століття): дис. ... д-ра пед. наук. 13.00.01 / ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ, 2017. 430 с.
16. Сєдих В. В. Історія бібліотечної справи в Україні : навч. посіб. Харків : ХДАК, 2013. 212 с.
17. Сокол М. О. Періодизація понятійного апарату в історії розвитку педагогічної науки. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки*. 2016. № 18. С. 114–121.
18. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ : А.П.Н., 2003. 68 с.
19. Сухомлинська О. В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру. *Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України*. Харків : ОВС, 2002. Ч. 1. С. 37–54.
20. Шарошкіна Н. Г., Білик Н. І. Читання як основа освіти дорослих в умовах бібліотек. *Імідж сучасного педагога*. 2019. № 6 (189). С. 5–9. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-6\(189\)-5-9](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-6(189)-5-9)

References

1. Slobodianyk, M. S., & Ilhanaieva, V. O. (Eds.). (1993). *Bibliotekoznavstvo: teoriia, istoriia, orhanizatsiia diialnosti bibliotek [Library science: theory, history, organization of library activities]*: pidruchnyk. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
2. Hupan, N. M. (2002). *Ukrainska istoriografii istorii pedahohiky [Ukrainian historiography of the history of pedagogy]*. Kyiv: A.P.N. [in Ukrainian].
3. Dubrovina, L. A., & Onyshchenko, O. S. (2009). *Bibliotechna sprava v Ukraini v XX stolitti [Library business in Ukraine in the 20th century]*: monohrafiia. Kyiv [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «Pro biblioteky i bibliotechnu spravu» [Law of Ukraine "On Libraries and Library Matters"]. (1995). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR).]*, 7, 45. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
5. Kivshar, T. (1996). *Ukrainskyi knyzhkovyi rukh yak istorychne yavyshche (1917–1923) [The Ukrainian book movement as a historical phenomenon (1917–1923)]*. Kyiv: Kyiv. derzh. in-t kultury [in Ukrainian].
6. *Kniga i knizhnoe delo v Ukrainskoi SSR: sbornik dokumentov i materialov 1917–1941 [Book and book business in the Ukrainian SSR: collection of documents and materials 1917–1941]*. (1985). Kiev: Naukova dumka [in Russian].
7. *Kniga i knizhnoe delo v Ukrainskoi SSR: sbornik dokumentov i materialov 1941–1984 [Book and book business in the Ukrainian SSR: collection of documents and materials 1941–1984]*. (1986). Kiev: Naukova dumka [in Russian].
8. Kurylo, V. S. (2000). *Stanovlennia i rozvytok systemy osvity ta pedahohichnoi dumky Shkhidnoukrainskoho rehionu v XX stolitti [Formation and development of the system of enlightenment and pedagogical thought of the Khidnoukrainian region in the XX century]*. (D diss.). Luhansk [in Ukrainian].
9. Levkivskyi, M. V. (2003). *Istoriia pedahohiky [History of Pedagogy]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].

10. Novalska, T. V. (2005). *Ukrainskyi chytach u bibliotekoznavchyykh doslidzhenniakh (kinets XIX – pochatok XXI st.) [Ukrainian Reader in Librarians' Studies (late 19th – beginning of the 21st century)]*: monohrafiia. Kyiv: KNUKiM [in Ukrainian].
11. Popova, T. N. *Teoreticheskie problemy periodizatsii razvitiia istoricheskoi nauki i ee istorii [Theoretical problems of periodization of the development of historical science and its history]*. Retrieved from http://www.history.univer.kharkov.ua/book/Istoriografichny_Zbirnyk_5_2002.pdf 8 [in Russian].
12. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30. Travnia 1997 r. № 510 «Pro minimalni sotsialni normatyvy zabezpechennia naseleння publichnymy bibliotekamy v Ukraini» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 30, 1997 No. 510 "On minimum social standards for providing public libraries in Ukraine"]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/510-97-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
13. Prymakova, V. V. (2014). Periodyzatsiia rozvytku pisliadyplomnoi osvity vchyteliv pochatkovykh klasiv v Ukraini (1948–2012 roky) [Periodization of the development of postgraduate education of primary school teachers in Ukraine (1948–2012)]. *Obrii [Horizons]*, 1, 43-46 [in Ukrainian].
14. Prymakova, V. V. (2016). *Rozvytok pisliadyplomnoi osvity vchyteliv pochatkovykh klasiv v Ukraini (1948–2012 rr.) [Development of postgraduate education of primary school teachers in Ukraine (1948–2012)]*. (D diss.). Kherson [in Ukrainian].
15. Saiapina, S. A. (2017). *Rozvytok vitchyznianoї doshkilnoi pedahohiky yak nauky (1960 r. – pochatok XXI stolittia) [The development of domestic preschool pedagogy as a science (1960 - the beginning of the 21st century)]*. (D diss.). Slov'iansk [in Ukrainian].
16. Siedykh, V. V. (2013). *Istoriia bibliotечної spravy v Ukraini [History of librarianship in Ukraine]*: navch. posib. Kharkiv: KhDAK [in Ukrainian].
17. Sokol, M. O. (2016). Periodyzatsiia poniatiinoho aparatu v istorii rozvytku pedahohichnoi nauky [Periodization of the conceptual apparatus in the history of the development of pedagogical science]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Pedahohichni nauky [Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. Pedagogical sciences]*, 18, 114-121 [in Ukrainian].
18. Sukhomlynska, O. V. (2003). *Istoryko-pedahohichni protsesy: novi pidkhody do zahalnykh problem [Historical-pedagogical process: new approaches to common problems]*. Kyiv: A.P.N. [in Ukrainian].
19. Sukhomlynska, O. V. (2002). Periodyzatsiia pedahohichnoi dumky v Ukraini: kroky do novoho vymiru [Periodization of pedagogical thought in Ukraine: steps to a new dimension]. In *Zbirnyk naukovykh prats do 10-richchia APN Ukrainy [Collection of scientific papers for the 10th anniversary of the National Academy of Sciences of Ukraine]* (P. 1, pp. 37-54). Kharkiv: OVS [in Ukrainian].
20. Sharoshkina, N. G., & Bilyk, N. I. (2019). Chytannia yak osnova osvity doroslykh v umovakh bibliotek [Reading as the basis of adult education in libraries]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 6 (189), 5-9. Retrieved from [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-6\(189\)-5-9](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-6(189)-5-9) [in Ukrainian].